

LINGUISTIC CONSIDERATIONS ON SOME ASPECTS OF TERMINOLOGY USED IN THE STUDY OF CERTAIN HYMENOPTERA

**Alina-Mihaela Pricop, Research Assist., PhD and Emilian Pricop, PhD, Post-PhD
Researcher, POSDRU/159/1.5/s/133391, “Al. Ioan Cuza” University of Iași**

Abstract: Standardization of the international scientific terminologies, which stipulates that a scientific term defines a particular content, simplifies the dialogue between experts of different sciences. Many international scientific terms, generally from English, Italian and/ or French, are borrowed by other languages with slight modifications related to phonetic adaptation. However borrowing does not delete the linguistic identity of the specialized language of those languages. In support of this idea can be brought at least two examples of the terminology used by entomologists in the study of the Hymenoptera. First, to the French polysemantic word article corresponds in Romanian, as historical language, the variants articol/ artícul, a problematic variation at least in the Romanian entomological language. Second, the French term hyménoptère is a masculine noun, while in Romanian the corresponding term himenopter is neuter. This study aims to present linguistic considerations on the grammar of Romanian nouns such as: himenopter, mimarid, mimaromatid etc., but also on the linguistic variation of the term articol/ artícul used to describe the external morphology of the Hymenoptera and the morphology of insects in general. This interdisciplinary study is based on relevant terminological and general dictionaries, on an academic grammar and on some titles from the Romanian entomological literature.

Keywords: *scientific terminology, entomology, Hymenoptera, Rom. himenopter “hymenopteran, hymenpterous insect”, Rom. mimarid “fairy fly, mymarid wasp”, Rom. articol/ artícul “article”*

Introducere:

Dezvoltarea progresivă a științelor naturale în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea este reflectată în Țările Române prin intermediul textelor de popularizare a științei, majoritatea traducerii. Aceste texte sunt deosebit de importante pentru formarea terminologiei științifice românești (Ursu 1962; Soare 2013: 134), al cărei studiu lingvistic sistematic începe abia în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Interesul lingviștilor români pentru terminologiile științifice românești a crescut în ultimul timp mai ales în ceea ce privește raportul acestora cu limbajul comun (Bidu-Vrănceanu 2010) și cu terminologiile populare (Florescu 2011, 2014).

Interesul specialiștilor pentru propriile terminologii este unul pur tehnic, în general terminologiile sunt standardizate internațional și național, iar fiecare termen/ sintagmă terminologică delimitează clar o anumită realitate/ noțiune. În cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în zoologia românească se dezvoltă o serie de științe speciale, cum este, de exemplu, entomologia. Primul text, relevant pentru formarea terminologiei specifice entomologiei, în care insectele sunt numite generic *gândaci*, este *Gramatica de la învățătura fizicii*, tradusă din italiană în 1790 de Amfilohie Hotinul (Soare 2013: 134-135). Printre primele preocupări de entomologie care au ca obiect studiul microhimenopterelor de pe teritoriul României, a calcidoidelor în special, se numără: lucrarea din 1873 a lui Mocsary, *Zur Hymenopteren Fauna Siebenburgens* (cf. Pricop 2012: 21), urmată de o lucrare a lui Kieffer. În România, studiul mimaridelor (Familia Mymaridae) este inițiat de biologii Varvara Radu și Margareta Boțoc, care publică în 1958 lucrarea *Calcidide și Proctotrupide din împrejurimile orașului Cluj* (Radu 1959, Pricop 2012: 21). Ne propunem în acest studiu cu caracter interdisciplinar, prezentarea variației terminologice în descrierea structurii anatomice a unor insecte și a câtorva considerații asupra genului gramatical al zoonimelor – nume de ordine, genuri, specii. Avem în vedere: variația *articol/ articol* în descrierea structurii membrelor insectelor (antene, tarse etc.) și genul neutru al unor termeni precum: *himenopter, mimarid* etc.

1. Variația *articol/ articol*:

Pentru a descrie morfologia externă a mimaridelor, a himenopterelor, a insectelor în general, specialistul entomolog are nevoie de o terminologie tehnică și de specialitate standardizată, precisă, monosemantică. Pentru a înțelege ce este un mimarid propunem cititorului non biolog clasificarea de natură științifică de la general la particular: animale – nevertebrate (fără coloană vertebrală) – artropode – insecte – himenoptere – (calcidoide –) mimaride. Mimaridele sunt insecte de talie foarte mică (mai mici de 2 mm), de culoare neagră, brună, brun-roșieată cu diferite nuanțe de galben sau alb (Pricop 2012: 65), parazitoizi care își depun ouăle în ouăle unor paraziți, limitând astfel populațiile unor insecte dăunătoare (Pricop 2012: 5). Utilizarea termenilor *articol/ articol* sau *segment* etc. în descrierea membrelor mimaridelor este strâns legată de înțelegerea noțiunii și termenului *artropode*. În dicționarele românești de biologie, sub intrarea *artropode*, este notată în paranteză etimologia: gr. *arthron* „articol” (Crăciun 1989, s.v., aceeași situație într-un dicționar de limbă: SCRIBAN, D., s.v.), „articulație” (Andrei 2009, s.v.) + *pous, podos* „picior” (Crăciun 1989, s.v., Andrei 2009, s.v.). În dicționarele generale, termenul românesc *artropod* este considerat, aproape în unanimitate, un împrumut din fr. *arthropode* (DEX²), care la rândul său este un compus pe teren francez: *arthro-* + *-pode* (TLFi). Într-un dicționar de neologisme, explicația este întregită: împrumut din fr. *arthropodes*, cf. gr. *arthron* „articulație” + *pous, podos* „picior” (DN). Ce este de reținut din acest scurt excurs etimologic este atestarea indirectă a termenului *articol* ca traducere a gr. *arthron* (SCRIBAN, D., s.v., Crăciun 1989, s.v.). În ceea ce privește definirea termenului *artropod(e)*, dicționarul lingvistic concordă ca nivel de specializare cu dicționarul de biologie:

ARTROPÓD, *artropode*, s. n. (La pl.) Încrengătură de animale nevertebrate, cu corpul format din inele articulate, cu membre perechi, simetrice și articulate, și cu schelet extern, chitinos; (și la sg.) animal făcând parte din această încrengătură (DEX², s.v.).

ARTROPODE – încrengătură (*Arthropoda*) de nevertebrate, cea mai mare din regnul animal, cu cel puțin un milion de specii, printre care trilobiți, păianjeni, insecte etc. A. reprezintă primul grup de animale la care, în evoluția lor, apar picioare, denumite apendice (câte o pereche de fiecare metamer) care sunt articulate, de unde și denumirea de artropode (Crăciun 1989, s.v.).

După cum reiese din definiții, caracteristica artropodelor este de a avea membre perechi, mai bine zis apendice, simetrice și articulate (membrele inferioare sau picioarele, antenele, palpii maxilari etc.). Așadar apendicele sau membrele artropodelor (insecte – himenoptere – mirmaride) sunt formate dintr-o serie de elemente care se articulează. Aceste elemente sunt numite: fie *articole* cel mai adesea, fie *articule* destul de rar, fie *segmente*, un termen tehnic foarte general, utilizat în literatura de specialitate internațională, cu dezavantajul de a fi utilizat și pentru alte tipuri de elemente sau structuri morfologice ale capului, toracelui, abdomenului (ex.: segmente toracice, segmente abdominate etc.), dar cu avantajul de a evita variația problematică *articol/articul*. Citatele identificate în lucrări de referință din entomologia românească sunt extrase și redactate după principii lexicografice, cu notarea (în paranteze pătrate) a informațiilor despre familia, genul sau specia insectei (în italic) la care se face referire, și cu eliminarea (marcată prin puncte de suspensie) a informațiilor de detaliu, fără a afecta ilustrarea termenilor care ne interesează. În paginile care urmează vom prezenta câteva exemple concludente. Termenul *segment* este frecvent în literatura de specialitate din Republica Moldova, probabil în tradiția școlii ruse, și în traduceri:

[La] gândacul din Surinam sau al orezului *Oryzaephilus surinamensis*... antene împărțite în 11 segmente se termină în formă de măciucă (Untersteiner 2008: 32). [La] gândacul capucin sau cariul cerealelor *Rhizopertha dominica*... antenele, compuse din mai multe părți, se termină în formă de măciucă mare, împărțită în trei segmente și care este mai lungă decât restul antenei (Untersteiner 2008: 36). Antenele... sunt foarte variate atât după culoare, cât și după formă și structură. Pteromalidele pot avea antenele total de culoare galben-pal... După structură pot fi alcătuite din 10-13 segmente (Manic 2010: 71). Picioarele sunt compuse din coxă, trohanter, femur, tibie și tars... Tarsul la majoritatea pteromalidelor este format din 5 segmente (Manic 2010: 80). Entomofagul *Trichogramma* are dimensiuni foarte mici (0,3-0,9 mm). Numărul de segmente la antene este de 4-6 (Gavrilița 2014: 93).

Termenul *articol* este utilizat prin excelență în lucrările românești de entomologie, relevantă fiind abundența citatelor:

Capul [diplurelor] este sau patrulater..., sau oviform..., dar totdeauna prognat. Antenele sînt lungi și de tip moniliform, iar articolele antenelor sînt prevăzute cu peri lungi și fini (Ionescu 1955: 9). Al doilea articol al tarsului posterior [la Subfamilia Cynipidae] nu poartă spin (Ionescu 1957: 47). Antenele [la Subfamilia Cynipidae] au 13-14 articole (Ionescu 1957: 51). Antena [la specia *Neuroterus apralinus*] este destul de groasă, compusă din 14 articole; articolul 2 este ceva mai gros decît lung (Ionescu 1957: 58). Antena [la specia *Adleria kollari*] e compusă din 13 articole. Uneori articolele 12 și 13 sînt concrescute împreună (Ionescu 1957: 108-109). Antenele Ichneumonidelor sînt formate dintr-un mare număr de articole, nu mai puțin de 16 (excepțional numai 14, ca la unele Plectiscini) (Constantineanu 1959: 36). Articolele tarselor anterioare [la genurile subtribului *Ichneumonides oxygygi*] nu sînt lățite (Constantineanu 1959: 113). [La] Fam. Mymaridae... Articolul III antenar este foarte mic și trunchiat oblic, celelalte articole sînt aproape egale între ele, cu excepția măciucii care este mai lungă (Boțoc 1961: 139). Tarsele [speciilor din Fam. Mymarommatidae Debauche 1948] sînt formate din 5 articole (Andriescu 1962: 252). Palpii maxilari [ai calcidoidelor] pot avea 1-4 articole de diferite lungimi, se inseră în partea externă distală a stipesului și sînt prevăzuți cu cîțiva peri (Boțoc 1964: 29). În general la calcidoide, antenele sînt geniculate și au flagelul filiform... Ele pot fi scurte, cu un singur articol flagelar, dar pot avea și 12 articole ale funiculului (Boțoc 1964: 29-30). [La calcidoide] Pintenul primei perechi de picioare este recurbat, bifid sau uneori trifid; el formează împreună cu un pieptene de peri de pe primul articol tarsal, un dispozitiv de curățat antenele (Boțoc 1964: 40). Antenele [insectelor din Fam. Eurytomidae] înserate [sic!] în mijlocul feței au 13 articole (Boțoc 1965: 33). Familia Mymaridae Hal. Cuprinde calcidoide mici... [cu] antenele din 8-14 articole în general cilindrice (Boțoc 1965: 44). Antenele [la Subfamiliile Fam. Ichneumonidae] prezintă cel puțin 16 articole (Constantineanu 1965: 36). Antenele [insectelor] sînt alcătuite dintr-un număr variabil de articole (pînă la 40 sau chiar mai multe), purtînd următoarele denumiri... : scapul sau articol bazal... ; pe acesta se inseră [sic !] al doilea articol, numit pedicel... ; urmează un grup de articole, care formează flagelul sau funiculul (Manolache 1969: 23-24). Rostrul sau labiul este inserat la limita posterioară a capului... El se prezintă ca o piesă unică, formată din 1-4 articole (Dobreanu 1969: 14). Antenele. Sînt în general filiforme, compuse din 4-15 articole (Dobreanu 1969: 18). După prima năpîrlire, larvele de Aleyrodoidea au picioarele scurte, cu articole puține și cu discuri adezive dezvoltate la pretarse (Dobreanu 1969: 31). Gîndacii [familia Elateridae] sînt de talie mijlocie,... capul mic, cu antene din 10-12 articole setiforme, serate sau pectinate (Marcu 1976: 296). Picioarele [insectelor], în număr de șase la adulți, alcătuite din mai multe articole, sînt fixate cîte o pereche la fiecare segment toracic, la limita dintre sternum și pleure (Ionescu 1988: 7).

Antenele [speciei *Cerobasis guestfalicus*] sunt formate din 23 de articole (Mustață 2001: 34). Antena [la specia *Systole coriandri*] are o măciucă formată din 3 articole (Mustață 2006: 192). Articolele antenale [la specia *Rosalia alpina*] au câte o tufă apicală de peri lungi, deși și negri (Tatole 2009: 104). De cap se inseră antenele [coleopterelor]... alcătuite de regulă din 11 articole, mai rar numărul lor se poate reduce la 2-4 articole... Tarsele alcătuite dintr-un număr de 3-5 articole (Gîdei 2012: 7).

Termenul *articul* este întrebuințatși practic reintrodus (cel puțin, nu avem deocamdată alte informații) de câțiva biologi ieșeni, care se influențează reciproc în privința terminologiei:

Antena [insectelor] se compune din: scapus sau articolul bazal... ; pe scapus se inseră al doilea articol numit pedicel... ; urmează un grup de mai multe articole care formează flagelul sau funiculul (Pisică 1973: 20). La unele specii [din tribul Ephialtini], ultimul articol al tarselor este lățit (Constantineanu 1977: 17). Antenele [speciei *Mesochorus altissimus*] sînt lungi cît corpul, cu flagelul format din 30 de articole (Constantineanu 1982: 52). Antenele [speciei *Mesochorus crassipes*] sînt curbate, cu articolele flagelului distincte (Constantineanu 1982: 66). Antenele [speciei *Mesochorus femoralis*] sînt lungi cît corpul și formate din 29 de articole (Constantineanu 1982: 76). Capul [speciei *Scolopendra cingulata*] este lenticular, cu antenele lungi, formate din 17-21 articole (Pisică 2002: 78). Antenele sunt apendice perechi, articulate pe cap sub marginea laterală a clipeului... O antenă este alcătuită dintr-un articol bazal (scapus), un pedicel și flagelul (funiculul) (Pisică 2002: 83). În funcție de forma și structura articulelor care alcătuiesc flagelul, se deosebesc mai multe tipuri de antene (Pisică 2002: 86). Picioare adezive... sunt picioarele anterioare de la *Dysticus*, care au tibia scurtă și groasă. Primele 3 articule tarsale sunt puternic lățite și prezintă numeroase ventuze, din care două sunt mai mari pe primul articol tarsal (Pisică 2002: 92). [La] Subclasa Pterygota... Tarsele sunt formate dintr-un singur articol... Antenele din 4 articule asemănătoare (homonome) (Pisică 2002: 100). Antenele [speciei *Encyrtoscelio apterus*] sunt alcătuite din 12 articule și sunt lipsite de clavă (Fabritius 2007: 12). Antena [la specia *Gyron solutus*] este alcătuită din 12 articule, clavată (Fabritius 2007: 21). Antenele [speciei *Gyron misellus*] sunt măciucate; al 2-lea articol antenal este 1,75X mai lung decât al 3-lea, fiind de 1,5X mai lung decât lat (Fabritius 2007: 27).

La artropode, elementele componente ale apendicelor ambulatorii (membrelor inferioare) se numesc *podomere* sau *articule* (Turculeț 1994, s.v. *podomere*), cu precizarea că în acest caz *articule* este utilizat exclusiv pentru descrierea membrelor inferioare. Din analiza corpusului de citate selectate reiese faptul că nu există un termen tehnic standard pentru a descrie structura membrelor, în special a antenelor, insectelor studiate. Specialiștii nu își explică în studii opțiunea pentru un anumit termen, dar este cel puțin interesantă și promițătoare pentru studiul lingvistic

opțiunea pentru varianta *articul*. Cuvântul polisemantic *articol*, cunoscut publicului larg, se află la intersecția mai multor terminologii și în grade diferite de specializare: publicistică, juridică, comercială, a gramaticii și a zoologiei:

ARTÍCUL, *articole*, s. n. 1. Expunere scrisă (de proporții mai reduse) cu caracter publicistic, pe o temă politică, economică, științifică etc. ◊ *Articol de fond* = articol care exprimă punctul de vedere al redacției unei publicații periodice în cele mai importante probleme ale actualității. *Articol-program* = articol care cuprinde concepția generală și programul de activitate al unei publicații periodice la începutul apariției sale. 2. Diviziune într-un document oficial, marcată de obicei printr-un număr de ordine sau printr-o literă. ♦ Diviziune într-un buget, într-un plan financiar etc., care conține denumirea sursei de venit sau a motivului de cheltuieli. ♦ (Jur.) Diviziune într-un act normativ. ♦ (Inform.) Unitate elementară de organizare a unui fișier. ♦ (Zool.) Segment component al unor organe. 3. Obiect care se vinde în comerț. 4. Parte de vorbire flexibilă care individualizează substantivul, adjectivul sau (mai rar) alte părți de vorbire și care marchează diverse funcții gramaticale ale cuvintelor pe care le însoțește. (DEX³, s.v.)

Cuvântul *articul*, înregistrat cu marca „învechit” în dicționarul tezaur, este împrumutat pe cale savantă din lat. *articulus* „articulație, încheietură, articol”, fiind îmbogățit ulterior cu alte sensuri după fr. *article* (DA, s.v.). Prima atestare a cuvântului *articul* este considerată a fi din 1683 (DELR, s.v. *articol*). Aceeași formă este atestată la începutul secolului al XVIII-lea, cu sensurile „articulație, încheietură” (CANT. IST. 8¹, ap. DA), „articulare a cuvintelor”:

Din gura ei altă ceva nu se auzea fără numai bolbăitura carea de la moșii și strămoșii săi învățase, și prin glasul fără articule din piept și din gârtan acestea îi clocotea: r.r.r.a.a.a (CANT. IST. 175, ap. DA).

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, cuvântul este atestat cu sensurile juridic, publicistic, comercial, gramatical:

Vizirul..., iscăind și el și toate ortalele toate articulele păcii..., au încheet pace la 1774 Iulie 17, îndatorindu-se ca să păzească toate ponturile păcii (M. KOGĂLNICEANU, LET. III, 281/13, ap. DA); Dacă acest giurnal... ar fi cetit cu atenție reproducerile..., nu s-ar fi alunecat a înșira în coloanele sale articuli ce ating de drepturile țerei noastre (URICARIUL, V, 194/16, ap. DA); Articlele... supuse la vămi (I. IONESCU, D. 286, ap. DA, în varianta articlu); Din pronumele latinesc „ille, illa, ”... pre încetu au izvorît articulii cei italienești (CANT. IST. 8, ap. DA).

Având în vedere caracterul istoric al dicționarului tezaur, reflectat inclusiv în dispunerea cronologică a sensurilor, primul sens „articulație, încheietură” este marcat „învechit”, cu precizarea specializării în vederea descrierii artropodelor:

¹Siglă (v. și urm.) din bibliografia DA.

(Spec.) Fiecare din „bucățelele”, „inelele”, sau „segmentele” membrelor unor anumite animale inferioare (care formează o „despărțire” zoologică deosebită). „Artropodele” sânt animale ale căror membre par formate din bucățele sau articule (DA).

Dacă, potrivit informațiilor din DA, limba franceză a exercitat o anumită influență asupra semanticii cuvântului, limba italiană (cf. it. *articolo*) influențează fonetismul acestuia (SCRIBAN, D.), determinând deschiderea vocalei finale (cf. *articul* – *articol*), fiind vorba de un cuvânt de origine italiană, cu etimologie multiplă (Mocanu 2006: 253). Forma inovatoare *articol* se impune și preia sensurile formei etimologice, devenită între timp învechită (DA). Întreaga familie lexicală actuală a lui *articol*, alcătuită în marea ei majoritate din împrumuturi din familia lat. *articulus* (*articulare*, *articulatio*, DA): *a articula*, *articulat*, *articulație*, prezintă vocala etimologică *-u-* în rădăcină, față de *articol* cu care coexistă în limba română contemporană. Trebuie amintit faptul că forma *articul* era încă întrebuințată, dar rar, la începutul secolului al XX-lea în vestul României (cf. DA). Trebuie menționat că articolul lexicografic *articol/ articul*, publicat în primul volum al primei serii din DA, deci în 1913, informativ și bogat în date semantice, analitice, etimologice, este în prezent depășit² (nu este indicată clar prima atestare a variantei *articol* și nici etimologia acesteia, cum de altfel nu există astfel de informații nici în dicționarele ulterioare). De asemenea, trebuie menționat faptul că în dicționarele de biologie nu este înregistrată intrarea *articol* sau *articul*, în schimb este tratat termenul corelativ *articulație*.

Sensul specializat astăzi, care exprimă sensul inițial al cuvântului, este redat de majoritatea specialiștilor în biologie, subdomeniul zoologie, ramura entomologie, prin varianta actuală *articol*. Totuși, într-o terminologie atât de specializată, unde termenii trebuie să fie neechivoci, cu un conținut bine delimitat, uzul prea larg și de aceea probabil resimțit drept vag și nepotrivit al formei *articol*, determină pe unii specialiști să caute un termen adecvat sensului specializat, restrâns. Se poate spune astfel că unii biologi, în mod special profesorii M. Constantineanu și C. Pistică (din centrul universitar ieșean), reîmprumută lat. *articulus* (într-o încercare de relatinizare a termenului), și reintroduc, și în acest fel resuscitează varianta învechită *articul*, în acord cu familia lexicală din care face parte. Aceasta este mai apropiată de sensul anatomic inițial și etimologic: „articulație, încheietură” și mai potrivită semantic pentru redarea sensului entomologic: cf. „fragmente articulate între ele care alcătuiesc diferite părți ale corpului crustaceelor, insectelor și acarienilor” (DN, s.v. *articol*). Opțiunea, motivată semantic (v. caracterul neechivoc, monosemantic al oricărei terminologii științifice), practică de o serie de specialiști entomologi (v. supra citate), este destul de rară. Sensul principal al lat. *articulus* este sensul anatomic „articulație, încheietură (a mâinii)”, atestat la Cato (234-149 î.Hr.; cf. REW³, OLD). Relația terminologică a biologilor cu limba latină este specială și foarte strânsă (v. sistemul binomial și statutul de *lingua franca* al acesteia, cf. Bursuc 2012: 117), iar opțiunea pentru varianta *articul* este motivată și din acest punct de vedere. Majoritatea biologilor însă nu utilizează varianta *articul*, preferând pentru sensul specializat forma *articol* a termenului,

² În prezent, litera A este revizuită, conform planului academic de actualizare a literelor din seria DA.

comună mai multor domenii. Această fluctuație terminologică este simptomatică pentru standardizarea neunitară a unor termeni entomologici românești. Pe de altă parte, cercetările în domeniu sunt destul de recente, iar studiul mimaridelor se află în derulare (cf. Pricop 2012).

2. Genul neutru al termenilor *himenopter* și *mimarid*:

Revenim la seria terminologică de la care am pornit: *animale* – *nevertebrate* – *artropode* – *insecte* – *himenoptere* – *mimaride*. După cum se observă din această succintă clasificare, ordonată de la general la particular, elementele limbajului comun ocupă o poziție periferică (cf. Florescu 2011: 193) în terminologia entomologică. Astfel, doar doi termeni (*animale*, *insecte*) fac parte din limbajul comun, restul (*nevertebrate*, *artropode*, *himenoptere*, *mimaride*) sunt proprii limbajului științific. Termenul *animal* este un substantiv de genul neutru, iar *insectă* un substantiv de genul feminin. Vorbitorul obișnuit, puțin sau deloc familiarizat cu termenii de specialitate, poate fi oarecum bulversat de faptul că termenii: *artropod*, *himenopter*, *mimarid*, sunt, morfologic vorbind, substantive de genul neutru, ca de altfel și mai cunoscutul *animal*. În limba română, substantivele animate se încadrează în principiu la genurile masculin și feminin, iar substantivele inanimate la genul neutru. Însă sunt situații în care concordanța dintre genul natural și genul gramatical nu este respectată (Irimia 2000: 44, GRAM. ROM.² I: 57, GA GRAM. ROM.³ I: 66), substantive animate regăsindu-se la genul neutru și substantive inanimate la genurile masculin și feminin. O astfel de excepție este reprezentată de câteva substantive generice, cu funcție de clasare: *animal*, *dobitoc*, *mamifer*, *gasteropod* etc. (Irimia 2000: 44, GRAM. ROM.² I: 57, GRAM. ROM.³ I: 66), exemplele date în gramaticile citate, aparținând ambelor limbaje, comun și științific. Lista poate fi completată cu o serie întregă de termeni entomologici: *artropode*, *himenoptere*, *lepidoptere*, *coleoptere*, *ichneumonide*, *mimaride*, *mimaromatide*, *calcidoide*, *cinipide*, *euritomide*, *pteromalide*, *tetracampide*, *eulofide* (Suprafam. Chalcidoidea); *platigastride*, *proctotrupide* (Suprafam. Proctotrupeoidea), *diptere* (cf. Pricop 2012) etc. Exercițiul elementar al numărării: (un) *himenopter* (rar: o *himenopteră*), (două) *himenoptere*, sau (un) *mimarid*, (două) *mimaride*, sau (un) *coleopter*, (două) *coleoptere*, este clar pentru categorizarea morfologică, dar insuficient pentru asimilarea conținutului științific al celor două forme (singular și plural). O parte dintre acești termeni, este vorba în special de cei care denumesc, cu un termen general, animale studiate în amănunt și popularizate către anumite tipuri de public, se găsesc și în dicționarele generale, indiciu al tendinței de despecializare și de socializare a cunoașterii (cf. Bidu-Vrănceanu 2010: 15; Florescu 2014: 229). Termeni precum: *mimarid* și *mimaromatid*, denumind insecte al căror studiu este în curs, deci parțial cunoscute de specialiști și practic necunoscute publicului larg, nu se regăsesc în dicționarele generale. Precizăm, în treacăt, faptul că nu există (încă) un dicționar tipic de termeni entomologici, iar în dicționarele de biologie sunt tratați selectiv termeni precum cei enumerați mai sus. Trebuie remarcată o oarecare diferență de conținut între singular și plural, cu un uz actual predominant al pluralului, singularul fiind mai degrabă întâlnit în limbajul comun, și acest aspect este evident din tratamentul lexicografic al termenului, de exemplu, *himenopter*:

HIMENOPTÉR,*himenoptere*, s. n. (La pl.) Ordin care cuprinde insecte cu două perechi de aripi membranoase, cu metamorfoză completă, femelele având la vârful abdomenului un ac cu venin, și care trăiesc adesea organizate în colonii; (și la sg.) insectă care face parte din acest ordin. (DEX², s.v. *himenoptera*)

HIMENOPTERE – ordin (*Hymenoptera*) de insecte holometabole, cu două perechi de aripi membranoase, transparente și foarte fine, cu peste 40000 de specii, printre care albinele, bondarii, viespile, furnicile etc. (Crăciun 1989, s.v. *himenoptere*)

Prin dicționarul general, de tip mediu (DEX²), se transmit publicului larg informații științifice, într-o definiție în două părți, în care privilegiat este conținutul „ordin” al pluralului, urmând conținutul singularului „insectă din acest ordin”. Importanța pluralului în limbajul științific este evident prin cuvântul intrare la plural: *himenoptere*, urmat de definiția enciclopedică (mult mai detaliată), într-unul din dicționarele de biologie consultate (cf. și Andrei 2009, s.v. *himenoptere*). Forma de singular este extrem de rară în literatura de specialitate, pe când pluralul, în cazul de față, *himenoptere* (v. și *ihneumonide* etc.) este utilizată des și în paralel cu denumirea latinizantă internațională: Ord. Hymenoptera. La fel, termenul *mimarid* (sg.) apare foarte rar, de exemplu în explicarea ilustrațiilor, iar *mimaride* (pl.) este utilizat des și, mai ales, în paralel cu sintagma Fam. Mymaridae:

Fig. 10 Etape din creșterea, conservarea, etalarea, examinarea și depozitarea mimaridelor:... g – etalarea mimaridului în lichid Faure, rezultând realizarea lamei microscopice (Pricop 2012: 60).

Familia Mymaridae este încadrată în Superfamilia Chalcidoidea, din Ord. Hymenoptera, Subord. Apocrita, Infraordin Parasitica. Mimaridele sunt în exclusivitate parazitoizi oofagi ce limitează populațiile unor insecte dăunătoare cu regim de hrană fitofag etc. (Pricop 2012: 5).

Toți acești termeni generici, deoarece denumesc nediferențiat animale de ambele sexe, situându-se din punct de vedere lingvistic în afara identității de gen (Irimia 2000: 44), se încadrează în clasa substantivelor epicene. Totuși, atât în limbajul comun, cât mai ales în cel științific, genul natural al animalelor poate fi actualizat contextual (în concordanță sau în discordanță cu genul gramatical; GRAM. ROM.³ I: 68) prin intermediul perechii specializate pentru descrierea animalelor, *mascul*, respectiv *femelă*:

Ochii compusi redau funcția vizuală, în unele cazuri sunt mai mari la masculi decât la femelele aceleiași specii (Pricop 2012: 68).

Se manifestă în limbajul comun, însă destul de slab, tendința adecvării conținutului semantic corespunzător genului natural, la forma gramaticală. În acest mod, dar și prin substantivizarea adjectivului, se explică crearea substantivului feminin singular *lepidopteră* (DLR, s.v. *lepidoptera*), sub influența femininului plural *lepidoptere* sau prin derivare moțională de la *lepidoptera*.

Concluzii:

În literatura entomologică românească, pentru descrierea morfologiei externe a insectelor (himenoptere – mîmaride etc.) se utilizează termeni precum: *segment*, *articol*, *articul*, în corelație cu *articulație*. Varianta *articul*, cel mai probabil un (re)împrumut din limba latină, pentru care optează o serie de entomologi, se prezintă drept o încercare de revitalizare a mai vechiului *articul* (atestat încă din secolul al XVII-lea), la rândul lui un împrumut pe cale savantă din latină. Întrebuințarea formei *articul* evidențiază efortul specialiștilor de a găsi termenul cel mai adecvat pentru a defini respectiva structură morfologică. În paralel cu termenii latinizați, de tipul: Ord. Hymenoptera, sunt utilizați termenii generici, neologici, adaptați la limba română: *himenoptere*, *mîmaride* etc. Aceștia se încadrează din punct de vedere morfologic în categoria substantivelor animate de genul neutru, cu diferențe de conținut la plural față de singular. Studiul de față doar pune problema unor aspecte ce țin de variația terminologică din domeniul entomologiei românești, rămânând să fie dezvoltate în studii viitoare.

Aknowledgment: Această lucrare a fost parțial finanțată din contractul POSDRU/159/1.5/S/133391, proiect strategic „Programe doctorale și post-doctorale de excelență pentru formarea de resurse umane înalt calificate pentru cercetare în domeniile Științele Vieții, Mediului și Pământului”, cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

BIBLIOGRAPHY:

- Andrei 2009: Marin Andrei (coord.), Cosmina Monica Dobre, Cristina Soare, *Dicționar de biologie clasică și actuală*, București, Editura Victor B Victor, 2009.
- Andriescu 1962: Ionel Andriescu, Ioan Suci, *Mymaromma anomalia* (Blood et Kryger), reprezentantă a unei familii de himenoptere (*Chalcidoidea*) nouă pentru fauna R.P.R., [Comunicare prezentată în sesiunea științifică a Universității „Al. I. Cuza” din 25-28 octombrie 1962].
- Bidu-Vrănceanu 2010: Angela Bidu-Vrănceanu (coord.), *Terminologie și terminologii*, București, Editura Universității din București, 2010.
- Boțoc 1961: Margareta Boțoc, *Noi contribuții la studiul calcidoidelor din R.P.R.* (V), în *Studia UBB*, Seria II, Biologia, Cluj, p. 139-152.
- Boțoc 1964: Margareta Boțoc, *Studiul sistematic și ecologic al calcidoidelor din Transilvania* [Lucrare de disertație pentru obținerea titlului de candidat în științe biologice], Cluj, [s.n.], 1964.
- Boțoc 1965: Margareta Boțoc, *Studiul sistematic și ecologic al calcidoidelor din Transilvania* [Autoreferat al lucrării de disertație pentru obținerea titlului de candidat în științe biologice], Cluj, [s.n.], 1965.

- Bursuc 2012: Alina Bursuc, *Terminologia botanică din perspectivă coșeriană*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară” (Alil), Tom LI, 2011, *Lucrările Colocviului internațional «Eugeniu Coșeriu – 90 de ani de la naștere» (Iași – Bălți, 27-29 iulie 2011)*, p. 111-119.
- Constantineanu 1959: Mihai I. Constantineanu, *Fauna R. P. R., Insecta. IX (4), Familia Ichneumonidae. Subfamilia Ichneumoninae. Tribul Ichneumoninae stenopneusticae*, București, Editura Academiei R.P.R., 1959.
- Constantineanu 1965: Mihai I. Constantineanu, *Fauna R. P. R., Insecta. IX (5), Familia Ichneumonidae. Subfamiliile Phaeogeninae și Alomyinae*, București, Editura Academiei R.P.R., 1965.
- Constantineanu 1977: Mihai I. Constantineanu, Constantin Piscică, *Fauna R. S. R., Insecta. IX (7), Hymenoptera. Familia Ichneumonidae. Subfamiliile ephialtinae, Lycorininae, Xoridinae și Acaenitinae*, București, Editura R.S.R., 1977.
- Constantineanu 1982: Mihai I. Constantineanu, Gheorghe I. Mustață, *Fauna Republicii Socialiste România. Insecta, Volumul IX, Fascicula 10, Hymenoptera, Familia Ichneumonidae, Subfamilia Mesochorinae*, București, Editura Academiei R.S.R., 1982.
- Crăciun 1989: Teofil Crăciun, Luana-Leonora Crăciun, *Dicționar de biologie*, București, Albatros, 1989.
- DA = Sextil Pușcariu (coord.), *Dicționarul limbii române*, Tomul I. Partea I: A–B. București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, 1913.
- DELR = (Academia Română), *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura Academiei Române, 2011.
- DEX² = Ion Coteanu, Lucreția Mareș (coord.), *Dicționarul explicativ al limbii române*, Ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, [1975] 1998.
- DEX³ = (Academia Română), *Dicționarul explicativ al limbii române*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.
- DLR = Marius Sala, Gheorghe Mihăilă (red. resp.), *Dicționarul limbii române*. Serie nouă, Tomul IV, Litera L (*L-Lherzolită*), București, Editura Academiei, 2008.
- DN = Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, București, Editura Științifică, 1986.
- Dobreanu 1969: Ecaterina Dobreanu, Constantin Manolache, *Fauna Republicii Socialiste România. Insecta, Volumul VIII, Fascicula 4, Homoptera. Partea generală*, București, Editura Academiei R.S.R., 1969.
- Fabritius 2007: Klaus Fabritius, Alin Popovici, *Tribul Gryonini (Hymenoptera, Scelionidae) din România*, București, Gee, 2007.
- Florescu 2011: Cristina Florescu, *Eugen Coșeriu și chestiunea relației dintre terminologiile științifice și cele populare*, „Anuar de lingvistică și istorie literară”, t. LI, 2011, p. 187-195.
- Florescu 2014: Cristina Florescu, *Terminologii științifice și populare. Considerații contrastive*, în Marijana Aleksoska-Čatroska et al. (ed.), *Romanistika i balkanistika: zbornik na*

- trudovi vo čest na prof. dr. Petar Atanasov po povod 75 godini od život*, Skopje, Universitatea din Skopje, 2014, p. 227-235.
- Gavrilița 2014: Lidia Gavrilița, *Metode și procedee de înmulțire și aplicare a entomofagului Trichogramma pentru protecția plantelor*, Chișinău, [s.n.], 2014.
- Gîdei 2012: Paul Gîdei, Irinel Eugen Popescu, *Ghidul coleopterelor din România*, Vol. I, Iași, Editura PIM, 2012.
- GRAM. ROM.² I = Alexandru Graur, Mioara Avram, Laura Vasiliu, *Gramatica limbii române*, vol.I, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Academiei, 1963.
- GRAM. ROM.³ I = Valeriu Guțu-Romalo (coord.) *Gramatica limbii române*, vol. I: *Cuvântul*, București, Editura Academiei Române, 2005.
- Ionescu 1955: M. A. Ionescu, *Fauna Republicii Populare Romîne. Insecta*, Volumul VII, Fascicola 2, *Diplura*, București, Editura Academiei R.P.R., 1955.
- Ionescu 1957: Mihail I. Ionescu, *Fauna Republicii Populare Romîne. Insecta*, Volumul IX, Fascicola II, *Cynipidae*, București, Editura Academiei R.P.R., 1957.
- Ionescu 1988: Vasile Ionescu, Maria Apetrei, *Îndrumător practic pentru cunoașterea insectelor. Colectare – preparare – conservare*, Piatra Neamț, [s.n.], 1988.
- Irimia 2000: Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Iași, Polirom, 2000.
- Manic 2010: Gheorghe Manic, *Diversitatea și ecologia pteromalidelor din Republica Moldova*, Chișinău, Î.E.P. Știința, 2010.
- Manolache 1969: C. Manolache, A. Săvescu, Gh. Boguleanu, Fl. Paulian, D. Balaj, P. Pașol, *Entomologie agricolă*, București, Editura Agrosilvică, 1969.
- Marcu 1976: Olimpia Marcu, Ion Tudor, *Protecția pădurilor*, București, Editura didactică și pedagogică, 1976.
- Mocanu 2006: Marin Z. Mocanu, *Influența italiană asupra limbii române*, Pitești, Editura Paralela 45, 2006.
- Mustață 2001: Mariana Mustață, *Insecte dăunătoare cărților*, [s.l.], Editura Corson, 2001.
- Mustață 2006: Mariana Mustață, Gheorghe Mustață, Ionel Andriescu, Mircea-Dan Mitroiu, *Biologia dăunătorilor animalii*, Iași, Editura Junimea, 2006.
- OLD = P. G. W. Glare (ed.), *Oxford Latin Dictionary*, Oxford, Clarendon, 1968–1982.
- Pisică 1973: Constantin Pisică, *Curs de entomologie. Partea generală*, Iași, [s.n.] [dactilografiat], 1973.
- Pisică 2002: Constantin Pisică, Ioan Moglan, Ion Cojocaru, *Zoologia nevertebratelor. Lucrări practice de laborator*, Vol. II, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2002.
- Pricop 2012: Emilian Pricop, *Diversitatea mimaridelor (Hymenoptera, Chalcidoidea, Mymaridae) din ecosisteme naturale și antropizate, din zona de est a României*, [teză de doctorat], Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2012.
- Radu 1958: Varvara Radu, Margareta Boțoc, *Calcidide și Proctotrupide din împrejurimile orașului Cluj*, București, 1958, p. 61-70.

- REW³ = Wilhelm Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, Winter, [1911–1920]³1935.
- SCRIBAN, D. = August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Edițiunea întâia, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.
- Soare 2013: Liliana Soare, *Din istoria terminologiei zoologice în limba română: Gramatica fizicii*, în „Analele Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași. Secțiunea IIIe. Lingvistică”, Tomul LIX, 2013, p. 133-143.
- Tatole 2009: Victoria Tatole, Alexandru Iftime, Melanya Stan, Elena-Iulia Iorgu, Ionuț Iorgu, Vasile Oțel, *Speciile de animale Natura 2000 din România*, București, Editura Imperium Print, 2009.
- TLFi = *Le trésor de la langue française informatisé*: <http://atilf.atilf.fr/tlf.htm>.
- Turculeț 1994: Ilie Turculeț, *Dicționar de paleontologie. Metazoare. Nevertebrate*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1994.
- Untersteiner 2008: Hubert Untersteiner, *Dăunători în casă și în grădină: identificarea, prevenirea și combaterea apariției dăunătorilor*, trad. Monica Stan, București, Editura M.A.S.T., 2008.
- Ursu 1962: N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, Editura Științifică.